

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2024.3-4.10>

Паламарчук А. І.,
асистент кафедри публічного права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
ORCID: 0009-0001-6342-5175

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЕКОЛОГІЧНУ БЕЗПЕКУ

INTERNATIONAL LEGAL REGULATIONS ENSURING THE LAW OF ENVIRONMENTAL SAFETY

В статті досліджується міжнародно-правова регламентація забезпечення права екологічної безпеки, а також характер конституційного закріплення. Проаналізовано підходи щодо сутності змісту міжнародно-правового механізму захисту екологічних прав суб'єктів. Утвердження екологічної безпеки як умови реалізації її екологічної політики визначається як основа формування нової моделі держави, яку ми називаємо екологічною державою. У роботі підтримується наукова ідея про необхідність дотримання на міжнародному рівні заходів забезпечення екологічної безпеки, оскільки основними об'єктами права екологічної безпеки є навколишнє природне середовище та його стан. У науковій статті особливе ретельне закріплення знайшло своє відображення в таких документах Декларація Конференції Організації Об'єднаних Націй (1972 р.), Конвенція Монтего-Бей (від 10 грудня 1982) Декларація Ріо-де-Жанейро (1992 р.), Ріо+ 20. Майбутнє, якого ми прагнемо (2012) в якому підтверджується необхідність дотримання Йоганнесбурзької декларації (2002 р.) тощо. Екологічна складова частина прав людини на екологічно безпечне середовище є необхідною умовою забезпечення екологічних прав людини, а саме: право на чисту та безпечну питну воду, достатній життєвий рівень, на здорове, безпечне навколишнє середовище, найвищий досяжний рівень фізичного здоров'я, здорове та збалансоване харчування, право на отримання та доступ до інформації про стан навколишнього середовища та ін. Відповідне дотримання основоположних прав і свобод людини, гарантоване у положеннях міжнародних угод, як Загальна декларація прав людини (1948 р.), Міжнародний пакт про політичні і громадянські права (1966 р.). Відповідно до зазначеної проблематики було вироблено відповідні висновки та рекомендації.

Ключові слова: права людини, право екологічної безпеки, екологічне право, безпека, екологія, здоров'я, міжнародне право, навколишнє середовище.

The article explores the international legal regulation of ensuring the right to environmental security, as well as the nature of its constitutional entrenchment. The approaches to understanding the essence of the international legal mechanism for protecting environmental rights of individuals are analyzed. The establishment of environmental security as a prerequisite for the implementation of environmental policy is regarded as the foundation for forming a new state model, referred to as the environmental state. The paper supports the scientific notion of the necessity for adhering to international measures to ensure environmental security, as the primary objects of environmental security law are the natural environment and its condition. The scientific article highlights the significant role of certain documents, including the United Nations Conference Declaration (1972), the Montego Bay Convention (December 10, 1982), the Rio de Janeiro Declaration (1992), and Rio+20: The Future We Want (2012), which reaffirms the need to follow the Johannesburg Declaration (2002). The environmental component of human rights to an ecologically safe environment is deemed an essential condition for the protection of environmental human rights, including the right to clean and safe drinking water, an adequate standard of living, a healthy and safe environment, the highest attainable standard of physical health, a healthy and balanced diet, and the right to receive and access information on the state of the environment, among others. The adherence to fundamental human rights and freedoms, guaranteed by provisions of international agreements such as the Universal Declaration of Human Rights (1948) and the International Covenant on Civil and Political Rights (1966), is also emphasized. Based on this issue, corresponding conclusions and recommendations have been formulated.

Key words: environmental safety law, environmental law, safety, ecology, health, international law, environment, human rights.

Постановка проблеми. Міжнародно-правове регулювання екологічної безпеки стає пріоритетом у структурі управління національною безпекою країни. Забезпечення високого рівня та якості життя громадян неможливе без урахування особливостей поточного стану еколого-правового розвитку держави, а також пріоритетів збереження рівня

екологічної безпеки держави. Саме національна екологічна політика та міжнародно-правовий механізм забезпечення захисту екологічних прав сприяє формуванню сприятливих умов для діяльності суспільства в цілому, що безпосередньо впливає на загальний рівень якості життя громадян та рівень людського життя зокрема.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питання забезпечення екологічної безпеки, міжнародно-правового механізму захисту екологічної безпеки та охорони екологічних прав присвячено праці вчених, а саме: А. Грубінко, А. Дмитрієва, А. Крубінко, А. Кучер, А. Кучер, А. Місінкевич, Л. Васельчук, В. Андрейцев, В. Гесць, В. Курзова, В. Мартинюк, В. Франчук, В. Ортинський, Г. Балюк, Г. Балюк, Г. Козаченко, Є. Рудніченко, З. Варналій, З. Живко, І. Мігус, І. Мойсеєнко, І. Ревак, М. Єрмошенко, М. Копитко, М. Медведєвої, М. Флейчук, М. Хілько, Н. Шупрудько О. Власюк, О. Голіченкова, О. Задорожнього, О. Шомпол, О. Тарнавського, С. Мельник, Ю. Турлова, Ю. Шемшученко, Я. Пушак, Я. Піцур, та інші.

Мета статті. Метою написання наукової статті є аналіз стану впровадження та практичної реалізації міжнародно-правового механізму в забезпечення екологічної безпеки та контексті стимулювання соціально-економічного розвитку держави. Для досягнення поставленої мети в процесі дослідження сформовано важливі наукові та практичні завдання, а саме:

- 1) проаналізувати положення міжнародно-правових актів щодо регламентації екологічної безпеки;
- 2) визначити механізм забезпечення права на екологічну безпеку;
- 3) зробити відповідні висновки та рекомендації.

Виклад основного матеріалу. Станом на сьогодні екологічне законодавство України приділяє особливу увагу міжнародно-правовому забезпеченню права екологічної безпеки в цілому та механізму захисту екологічних прав. Держава гарантує та забезпечує охорону навколишнього природного середовища-як важливої передумови життя та здоров'я людини шляхом охорони навколишнього природного середовища, захисту людей від негативного екологічного впливу шляхом досягнення гармонійної взаємодії особи, суспільства та природи в цілому його раціонального використання та відтворення природних ресурсів. Відносини у сфері охорони навколишнього природного середовища регулюються відповідним законодавством України та міжнародними-правовими договорами. Згідно з положеннями Конституції України держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом»[1, ст. 13].

З другої половини ХХ ст. міжнародне співтовариство у галузі екології визнало необхідність першочергового реагування на екологічні проблеми за допомогою методів, спрямованих на забезпечення права екологічної безпеки. Хотілось б зазначити, що у цьому контексті відбулася швидка еволюція

міжнародного екологічного права, яка поділяється на два основні етапи, а саме:

1. Перший етап розпочався з Стокгольмської конференції, що передувало створенню Стокгольмської декларації, яка містить в собі 26 принципів з охорони та збереження довкілля;

2. Другий етап розпочатий Конференцією ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро, що передувало створенню Декларації Ріо-де-Жанейро з проблем охорони навколишнього природного середовища, який містив в собі 27 принципів охорони довкілля.

На мою думку, Стокгольмська конференція 1972 р. стала фундаментом у відокремленні екологічних прав людини у самостійну групу правових норм, під час якої питання захисту навколишнього природного середовища було розглянуто крізь призму прав людини.«У преамбулі Стокгольмської декларації ООН, узгодженої за підсумками конференції визначено, що її прийняття було обумовлено необхідністю встановлення загального підходу та принципів, які надихнуть народи світу та будуть слугувати їм керівництвом у справі про збереження та поліпшення навколишнього середовища. В контексті Декларації керівний принцип полягає в тому, що суспільство досягло значного ступеню техногенного розвитку, який здатний змінювати навколишнє природне середовище, тим самим надаючи можливість користуватися благами екологічно правового розвитку, але водночас може завдати шкоди всьому навколишньому середовищу і тому повинен бути знайдений баланс між забезпеченням власних суб'єктивних потреб та раціональним використанням природних ресурсів й оточуючого навколишнього природного середовища»[6].«Декларація стала базисом міжнародно-правового захисту екологічних прав з спеціального закріплення власне екологічних прав, а саме права на життя у сприятливому середовищі» [4]. З тексту Декларації ООН можна зробити висновок, що саме право на життя у сприятливому навколишньому природному середовищі є основоположним правом людини, як і право на життя, свободу та рівність.

Принципи Конференції ООН знайшли своє відображення в інших міжнародно-правових актах, а саме:

1) резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Про історичну відповідальність держав за забезпечення природи Землі для теперішнього і майбутніх поколінь» (1975 р.);

2) Декларації конференції ООН по навколишньому середовищу і розвитку, яка відбулась в 1992 р. в Ріо-де-Жанейро, закріплене право громадян на здорове і плідне життя в гармонії з природою (1979 р.);

3) заключному акті наради з питань безпеки та співробітництва у Європі (1975 р.);

4) Конвенції про транскордонне забруднення на великі відстані (1979 р.);

«Принцип 21 Стокгольмської декларації, з метою пом'якшення абсолютної свободи експлуатації природних ресурсів, встановлює, що держави повинні відповідно до Статуту ООН і загального міжнародного права «дотримуватись права на експлуатацію своїх ресурсів відповідно до своєї екологічної політики» та «обов'язок забезпечити, щоб діяльність здійснювалася в межах їх юрисдикції або під їх контролем, що не завдають шкоди навколишньому природному середовищу інших держав або на територіях за межами національної юрисдикції». Декларація також визначає різну відповідальність країн, що розвиваються та порівняно розвиненими країнами, щодо захисту навколишнього природного середовища, яка буде підтверджена як Основний принцип сталого розвитку в Декларації Ріо 1992 року» [6].

«Після Стокгольмської конференції було створено перший міжнародний орган зі спеціальними повноваженнями в екологічному секторі. Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) створена у 1972 році після Стокгольмської конференції ООН з навколишнього середовища. ЮНЕП є основним органом ООН в сфері охорони навколишнього середовища, який покликаний забезпечувати керівництво і сприяти співробітництву в інтересах навколишнього середовища шляхом стимулювання діяльності, інформування та надання допомоги з метою покращення якості життя. Ця діяльність ЮНЕП набула особливого значення, сприяючи збагаченню переліку розглянутих екологічних договорів» [7].

Міжнародні організації сприяють переговорам та нормативному регулюванню на міжнародно-правовому рівні щодо укладення екологічних конвенцій в сектори їх компетенцій задля захисту екологічних прав, а саме:

1. Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ), яке відповідало за укладення двох Віденських конвенцій від 26 вересня 1986 року після аварії на Чорнобильській АЕС щодо раннього оповіщення про загрозу та допомогу у випадках ядерної або радіологічної аварії.

2. Конвенція Монтего-Бей від 10 грудня 1982 року, яка містить спеціальні правила щодо захисту морського середовища, тоді як документи щодо охоронюваних територій консолідовані, що покладає тягар на держави обов'язок встановлювати на своїх територіях заходи, що спрямовані на збереження екосистем, видів фауни і флори та біологічного різноманіття.

«Принцип 1 Декларації Ріо-де-Жанейро охоплює антропоцентричну концепцію, зазначаючи, що люди знаходяться в центрі проблем сталого розвитку та мають право на здорове та продуктивне життя в гармонії. Однак право на довкілля, як основне право людини прямо не закріплено. Це є доказом труднощів, які все ще існують на універсальному рівні у

поєднанні навколишнього природного середовища з екологічними правами людини та громадянина, тоді як більш прямі прояви цього з'єднання можна отримати в регіональних системах. Декларація Ріо-де-Жанейро містить деякі принципи, що стосуються інструментів захисту екологічно-правової політики та процедурного характеру, що вже використовуються в міжнародних конвенціях та внутрішніх правилах, представниками яких виступають промислово розвинені держави. Деякі з цих принципів не обговорюються, якщо вони не відповідають дійсним звичасвим нормам міжнародного права» [2].

Незначна кількість справ у Європейському суді з прав людини пояснюється тим, що право людини на безпечне довкілля не закріплене в Європейській конвенції про захист прав і основоположних свобод. Європейський суд з прав людини визнав, що погіршення стану навколишнього середовища може завадити людині насолоджуватися своїм домом і перешкоджати праву на приватне та сімейне життя. Що стосується, наприклад, погіршення здоров'я, то важко вирізнити вплив екологічних ризиків від впливу інших відповідних факторів, таких як вік, професія або особистий спосіб життя. «У справі «Дубецька та інші проти України» Європейський суд встановив порушення ст. 8 Конвенції в зв'язку з тим, що держава не надала належного пояснення нежиття протягом більш ніж двадцяти років заходів для переселення заявників або вирішення їх ситуації іншим чином. Посилаючись на судову практику, зазначу, що ні стаття 8, ні будь-які інші положення Конвенції не гарантують права на охорону природного екологічного середовища як такого. Також жодного питання не виникне, якщо оскаржувана шкода є незначною у порівнянні з небезпекою навколишнього середовища, притаманною життю в кожному сучасному місті. Однак, може мати місце небезпідставна скарга за статтею 8 там, де екологічна небезпека досягає такого серйозного рівня, що призводить до суттєвого перешкоджання здатності заявника користуватися своїм житлом, мати приватне чи сімейне життя. Оцінка такого мінімального рівня є відносною і залежить від усіх обставин справи, таких як інтенсивність та тривалість шкідливого впливу та його фізичний чи психологічний вплив на здоров'я або якість життя особи. «Якість життя», в свою чергу є суб'єктивною характеристикою, яка важко піддається точному визначенню» [5]. «Резолюція Генеральної Асамблеї ООН наголошує на постійному погіршенні навколишнього середовища, яке ставить під загрозу самі основи життя. При цьому всі люди мають право на життя в середовищі, сприятливому для їхнього здоров'я та благополуччя» [3].

Висновки. Підсумовуючи все вищесказане, можна зробити такі висновки, отже, захист права на екологічну безпеку має пріоритетне значення для суспільства, держави і людини. Право на безпечне

для життя та здоров'я довкілля є основою захисту екологічних прав громадян, на реалізацію якого спрямовані національні та міжнародно-правові механізми захисту. Загальною метою розвитку міжнародно-правового механізму забезпечення права на екологічну безпеку має бути оцінка та сприяння ефективності цього права та сприяння інтеграції політики навколишнього середовища та захисту

через ефективні міжнародні угоди та інструменти, враховуючи як універсальні принципи, так і окремі потреби. Захист навколишнього середовища повинен бути спрямований на забезпечення майбутнього існування не тільки окремих територій, а людства в цілому. Для запобігання шкоди довкіллю необхідно створити більш дієву систему міжнародно-правового механізму захисту екологічних прав.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку від 14.06.1992 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text
3. Екологізація сучасного суспільного життя в контексті подолання екологічних загроз і зміцнення екологічної безпеки / І.М. Синякевич, А.А. Головка, В.Р. Ковалишин, А.М. Польовський. Наукові праці Лісівничої академії наук України. 2015. Вип. 13. С. 180–186.
4. Екологічне право України: Підруч. / За ред. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. Харків, 2005.
5. Справа «Дубецька та інші проти України», заява № 30499/03, рішення від 10 лютого 2011 року; (Case of Dubetska And Others V. Ukraine) Електронний ресурс: <https://epl.org.ua/law-posts/sprava-dubetska-ta-inshi-proty-ukrayiny-styslyi-vyklad-ostatochnoho-rishennia/>
6. Стокгольмська декларація // United Nations Audiovisual Library of International Law. 2012. URL: http://legal.un.org/avl/pdf/ha/dunche/dunche_ph_r.pdf.
7. Угода між Урядом України та Організацією Об'єднаних Націй про заснування Представництва Організації Об'єднаних Націй URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c36